

ПОНЯТТЯ «СЛОВЕСНІСТЬ»: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ВПЛИВ НА СУЧАСНІСТЬ

У статті проаналізовано підходи різних учених на проблему сутності поняття «словесність». Визначено словесність як вид мистецтва. Проведено огляд науково-педагогічної літератури, а також словників, у яких розкривається поняття «словесність», «риторика».

Ключові слова: словесність, риторика, професійна підготовка, вчитель словесності.

Постановка проблеми. Однією з важливих складових сучасного реформування освіти є професійна підготовка майбутнього вчителя словесності, яка має ґрунтуватися на цілому комплексі наукових і практичних знань, умінь, компетенцій, що допоможуть засвоювати нову інформацію впродовж усього життя та використовувати її на практиці. Важливим елементом такого комплексу є історико-педагогічні знання, їх переосмислення. Риторика як одна з основних класичних наук, що покликана сформувавши ораторську культуру, є засадою професіоналізму гуманітарних кадрів. Проблема підготовки майбутнього вчителя, а особливо словесності, володіння прийомами ораторського мистецтва на основі використання історичного досвіду науки риторики в Києво-Могилянській академії, є *актуальною*. Оскільки, якщо вчителі не будуть підготовлені, то й сподіватись на нове покоління студентів марно.

Аналіз досліджень і публікацій. Початок ХХІ століття представлено низкою досліджень, які розкривають проблему риторики. Свідченням цьому є численні публікації, статті, виступи на конференціях, проведені круглі столи про риторику взагалі, де в різний період робилася спроба переосмислення поняття «риторика» із позицій сучасності [1; 4; 6; 7; 10; 11; 15; 16; 17; 18].

Дослідники відзначають, що фундамент риторики закладався в Стародавній Греції (Елладі). Засновником класичної риторики вважається давньогрецький софіст Горгій. Протягом досить тривалого історичного етапу розвитку риторики переживала як злети, так і падіння. Золотим віком ораторського мистецтва вважається, звичайно, епоха Античності. В цей період докладно були розроблені три головні види ораторських промов: дорадчі (політичні), судові та урочисті (епідейктичні). З'явилися ґрунтовні теоретичні праці з риторики, наприклад: «Риторика» Арістотеля, «Дванадцять книг риторики повчань» Квінтіліана, «Про оратора» та «Оратор» Цицерона тощо.

В епоху Середньовіччя надбання античної риторики були перероблені переважно для створення проповідей. Крім того, в цей період риторики була однією з

головних навчальних дисциплін і входила до тривіуму – циклу з трьох наук (граматика, діалектика або логіка, риторика).

В епоху Відродження риторики виходить знову на перший план серед словесних дисциплін. Вона є однією з тих гуманітарних дисциплін, яка сприяє формуванню універсальної людини.

В епоху Нового часу здобутки риторики використовувались переважно у створенні художньої прози. У такому вигляді ця дисципліна залишалась частиною гуманітарної освіти аж до ХІХ ст. Зрештою як вчення про словесне вираження вона розчиняється у стилістиці як частині теорії літератури, а інші її розділи поступово втрачають практичне значення. Саме слово «риторика» набуває негативного відтінку "беззмислового базікання".

Засновником неориторики вважається бельгійський вчений Х. Перельман. Неориторика не заперечує досягнень класичної риторики. Однак ці етапи значно різняться між собою. В ХХ ст. риторики вже не є прерогативою виключно мовознавства, лінгвістики (як це було в останні століття розвитку класичної риторики).

На сьогодні риторики являє собою досить розгалужену галузь наукових досліджень, що намагаються виявити та проаналізувати механізми впливу на слухачів у різних типах спілкування.

Так, у Літературознавчій енциклопедії запропоноване таке визначення риторики: «Риторика – наука красномовства, що вивчає закони оформлення мисленнєво-мовленнєвої діяльності» [7, с. 327]. За Г. Ключеком, це: 1) як наука, що спрямована на формування в людини ефективної мисленнєво-мовленнєвої діяльності; 2) як мистецтво активного впливового слова [6, с. 4]. Г. Сагач пропонує таке трактування, як: наука й мистецтво переконуючої комунікації, що є фундаментом професіоналізму вчителя, політика, юриста, менеджера та багатьох інших [17, с. 13]. Для нашого дослідження найбільш прийнятний варіант у Літературознавчій енциклопедії.

Наше завдання – розкриття сутності професійної підготовки вчителя словесності в КМА в означений період ((ХІХ – початок ХХ століття) потребує науко-

вого визначення поняття «словесність», «риторика» та їх теоретичного обґрунтування.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в науці існують різні тлумачення цього поняття, що потребує його подальшої теоретичної розробки.

Визначення поняття словесності, запропоноване в цій роботі, ґрунтується на ідеях російських та українських учених. Ця проблема недостатньо досліджена.

Потребує уточнення поняття «словесність» у досліджуваній період, оскільки «нечіткість» поняття веде до різного їх тлумачення стосовно професійної підготовки вчителів словесності в Києво-Могилянській академії.

Нижче представлено таблицю, що містить визначення словесності, котрі пропонуються в словниках.

Таблиця 1

Дефініція словесність у словниках

№	Назва словника	Визначення	Ключові слова та словосполучення
1	Енциклопедичний словник Ф. А. Брокгауза і І. А. Ефрона. 1890–1907.	Словесність – повсякденний термін, загалом відповідний більш прийнятого в науці терміну література і настільки ж мало визначений, як і останній. За одним, поняття С. ширше поняття літератури, так як «література (від латинського litterae – письмена) є словесність письмова», а С. є «сукупність всіх творів будь-якої мови». Інші, навпаки, розуміючи під С. тільки так звану «витончену С.» і отожднюючи її з тією областю явищ, яка вивчається в історії літератури, розуміють С. як «літературу у вузькому сенсі слова». Треті бачать в С. сукупність творів виключно усної творчості, приймаючи, що С. підноситься до літератури лише з того моменту, як є писемність.	Література; сукупність всіх творів будь-якої мови; витончена література; сукупність творів виключно усної творчості (фольклор)
2	Літературна енциклопедія. – У 11 т.; за редакцією В. М. Фріче, А. В. Луначарського. 1929–1939.	Словесність – застарілий, нині рідко вживаний термін, що означав об'єкт науки про літературу. Зміст поняття «С.» було досить розпливчате і нестійке. При найбільш широкому тлумаченні С. визначалася як сукупність усіх творів людської творчості, виражених у слові. Звуження ж цього поняття у різних авторів йшло за різними напрямками: одні під С. розуміли лише художню словесну творчість, на відміну від інших його видів (наукового і т.д.); інші відрізняли С. від літератури, як усну поетичну творчість від письмового і т. д.	Об'єкт науки про літературу; сукупність усіх творів людської творчості; усна поетична творчість
3	Література і мова. Сучасна ілюстрована енциклопедія. За редакцією проф. Горкіна А. П., 2006.	Словесність – сукупність всіх текстів, які знаходяться в культурному обігу суспільства. Поняття словесність ширше, ніж література, оскільки включає і усну словесність, у т. ч. фольклор, а також ділову, академічну та інші види словесності. Поняття «словесність» сформувалося в рос. науці в кін. 18 ст. Так само іменувався і предмет шкільного викладання. Вивчення словесності називалося словесними науками, або теорією словесності. У кін. 19 ст. з усіх видів словесності пріоритет був відданий красному письменству (художній літературі), шкільний предмет був замінений літературою і мовами, а науки стали іменуватися філологічними.	сукупність всіх текстів; усна словесність, у т. ч. фольклор, а також ділова, академічна та інші види словесності; художня література
4	Тлумачний словник Ушакова Д. М. 1935–1940.	СЛОВЕСНІСТЬ , словесності, мн. 1. Творчість, що виражається в слові, як усному, так і письмовому, словесна творчість. Теорія словесності. // Сукупність творів такої творчості якого-небудь народу. Народна словесність. Усна словесність. Історія російської словесності. Погляд на історію нашої словесності (заголовок статті Пушкіна). 2. Філологічні науки (лінгвістика, стилістика, літературознавство і т.д.; заст.). Займатися словесністю. 3. Слова, розмови замість справи (розм., жартів.). Це тільки одна словесність. 4. Заняття з солдатами для вивчення військових статутів (дорев.).	творчість, що виражається в слові; філологічні науки; розмови
5	Тлумачний словник	Словесність 1. Художня літературна творчість і словесний фольклор (книжн.). Витончена с. (застаріла назва	Художня літературна творчість, фольклор;

	Ожегова С. І. 1949–1992.	художньої літератури). Усна народна с. 2. Слова, розмови, що підмінюють справу (осуд.). Всі його обіцянки порожня с. / Дод. словесний,-а,-е (до 1 знач.). Словесні науки (філологічні).	розмови
6	Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970–1980)	словесність 1. заст. Художня література та усна народна творчість, а також сукупність творів літератури й фольклору якогось народу. 2. заст. Філологічні науки (лінгвістика, стилістика, літературознавство і т. ін.); // Дисципліна, предмет у дореволюційній середній школі, яка давала систематичні знання з літератури. 3. Назва філологічних дисциплін у сучасній школі. 4. заст., розм. Усні заняття з солдатами дореволюційної російської армії, на яких вивчали військові статuti. 5. заст., розм. Усне повідомлення, переказ.	Художня література; усна народна творчість; сукупність творів літератури й фольклору якогось народу; назва філологічних дисциплін; дисципліна
7	Великий тлумачний словник сучасної української мови Укладач і головний редактор В. Т. Бусел, 2002	словесність, -сності, ж. 1. заст. Художня література та усна народна творчість, а також сукупність творів літератури й фольклору якогось народу. 2. заст. Філологічні науки (лінгвістика, стилістика, літературознавство і т. ін.); // Дисципліна, предмет у дореволюційній середній школі, яка давала систематичні знання з літератури. 3. Назва філологічних дисциплін у сучасній школі. 4. заст., розм. Усні заняття з солдатами дореволюційної російської армії, на яких вивчали військові статuti. 5. заст., розм. Усне повідомлення, переказ.	

Таблиця 2

Перекладні словники

№	Назва словника	Переклад	Ключові слова
1	Никонова О. Н., Цвиллинг М. Я. Русско-немецкий словарь ; около 35 000 слов / 8-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1981. – 760 с. – С. 589	словесність заст. Literatur; усна словесність Folklore	Література; усна словесність
2	Немецко-русский словарь ; под ред. проф. Н. В. Рахманова ; 25000 слов. – издание третье. – М., Государственное издательство иност. и нац. слов., 1963. – 1136 с. – С. 569.	Literatur література [wissenschaftliche наукова, belehrende дидактична]; schöne Literatur художня література; unterhaltende Literatur література для легкого читання	Наукова, дидактична, художня література
3	Французско-русский словарь. Составила проф. К. А. Ганшина. – издание четвертое стереотипное. – М., Государственное издательство иност. и нац. слов., 1960. – 902 с.	Litterature література, словесність; белетристика [С. 480] Folklore, folk-lore, народна творчість [С. 363]	Література, словесність; белетристика
4	Мюллер В. К. Англо-русский словарь; 53 000 слов. – 18-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1981. – 888 с.	folk-lore фольклор [С. 297] Literature література [С. 438]	Фольклор, література

Визначення, наведені в таблиці, показують, що на сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення словесності.

Саме назва словесність може розповісти про зміст та етимологію походження. Так, в етимологічному словнику російської мови Г. П. Циганенко поняття словесність походить від слова *слово* «одиниця мови,

що являє собою звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу». Праслав'янське ... Давній іменник *слово* у всіх відмінках, крім називного відмінка однини, мало показник *-ес-*. Порівняйте застаріле *словеса* «слова», а також прикметник *словесьныи* > **словесний** «виражений словами» і «який відноситься до слова». Від цього похідні: дав.-руськ.

словесникъ «майстер говорити», далі «літератор, письменник» > «особа, яка отримала філологічну освіту» та заст. «художня література та усна народна творчість», «філологічні науки». Праслав'янське *slovos, родовий від slovese «казане» розвивалось з початкового «те, що можна чути». *Slovos < *slouos походить від *sleus при чергуванні е : о та у подальшому зміні дифтонга ou перед голосним у поєднанні ov. Форма *sleus сягає до і.-е. kleu-os «почуте», звідки далі – «казане». На слов'янському ґрунті к змінилося на s. Порівняйте і.-е. *kleu- «слухати, особливо те, що говорять, прославляючи кого-небудь»; кхмерське clewas «слух»; kle(w)os «слова»; іран. cluas < cleusta «вухо» [23, с. 431–432].

Для сучасної західної науки характерна більш вузька трактовка словесності. У таблиці № 2 показано, що словесність в основному перекладається як література; усна словесність. У деяких словниках поняття словесність вважається застарілим і пропонують його замінити на термін *література або усна народна творчість*. Так, у російсько-німецькому словнику О. Н. Никонова, М. Я. Цвілінга словесність перекладається як *заст. Literatur*; усна словесність *Folklore* [13, с. 589].

Таким чином, переклади з різних мов поняття словесність свідчать про те, що пропонують вважати дефініцію синонімом до слова *література, фольклор*. На відміну від російських та українських словників, де поняття словесність сприймається у більш широкому значенні як *творчість, сукупність філологічних наук, література, усна народна творчість*. Можливо, тому, що це поняття за етимологічним походженням праслав'янське?

Треба зазначити, що ми спостерігаємо таку тенденцію, як відсутність поняття словесність у сучасних словниках. Це і Український педагогічний словник

Гончаренка С. [2], тлумачний словник сучасної російської мови В. В. Лопатіна [9].

Відмінною рисою практично всіх визначень, наведених у таблиці, є двоїсте сприйняття словесності. З одного боку, словесність є сукупністю всіх творів людської творчості, виражених у слові; філологічні науки. З іншого боку, це настільки універсальне поняття, яке розглядає духовну культуру людини, і тому межі неможливо окреслити в одному понятті.

Таким чином, можна виділити вузьке трактування словесності, згідно з яким це сукупність всіх текстів, або творів слова, створенні людством, які знаходяться в культурному обігу суспільства.

Треба зазначити, що найчастіше зустрічаються ключові слова та висловлювання, наведені у таблиці визначень, є: «сукупність усіх творів людської творчості», «філологічні науки», «назва філологічних наук», «художня літературна творчість», «фольклор». Ми спостерігаємо тенденцію використання слів «наука» та «дисципліна» у множині і це є невиважданим, оскільки значна кількість визначень трактує словесність більш у широкому розумінні, об'єднуючи цілу низку різних дисциплін.

Висновки. Результати аналізу різних визначень дозволяє зробити висновок про те, що **словесність** – це вид мистецтва, що об'єднує цілу низку різних дисциплін (риторика, поетика, література та ін.), загальною ціллю яких є духовне пізнання суспільства за допомогою вивчення мови, на якій створюється та або інша сукупність творів, і вивчення культури. Наше завдання у подальших дослідженнях з проблеми професійної підготовки вчителів словесності в КМА ХІХ – початку ХХ століття це заповнити прогалини щодо критеріїв оцінки промови студентів, визначити основні правила риторики, етапи промови у КМА.

Список використаних джерел

1. Башманівська Л. А. Проблема формування риторичної компетентності студентів-філологів: теоретичний аспект http://eprints.zu.edu.ua/23313/1/Л._А._Башманівська.PDF 21.05.2017
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Горкин А. П. (гл. ред.) Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия / за редакцией проф. Горкина А. П. М.: Росмэн-Пресс, 2006. – 584 с.
4. Горошкіна О. Риторичні засади написання й захисту магістерської роботи / О. Горошкіна, А. Нікітіна, Л. Попова // Магістерська робота. Від задуму до захисту. Методичний путівник. – Луганськ, 2006. – С. 10–12.
5. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона [Електронний ресурс]. 1890-1907 р. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/searchall.php?SWord=словесность&from=xx&to=ru&did=enc_literature&stype= 20.05.2017
6. Клочек Г. Риторика вчителя-словесника : [навчально-методичний комплекс для студентів філологічного факультету] / Г. Клочек, І. Оцабрик. – Кіровоград, 2005. – 44 с.
7. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т. 2 / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
8. Літературна енциклопедія [Електронний ресурс]. – У 11 т.; за редакцією В. М. Фріче, А. В. Луначарського. 1929-1939. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/4346 20.05.2017
9. Лопатин В. В. Толковый словарь современного русского языка / В. В. Лопатин, Л. Е. Лопатина. – М. : Эксмо, 2011. – 928 с.
10. Мацько Л. І. Риторика : навч. посібник / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 311 с.
11. Методика навчання риторики в школі [текст]: навчальний посібник / автор-укладач В. А. Ницета. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 200 с.
12. Мюллер В. К. Англо-русский словарь; 53 000 слов. – 18-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1981. – 888 с.
13. Никонова О. Н. Русско-немецкий словарь ; около 35 000 слов / 8-е изд., стереотип. / О. Н. Никонова, М. Я. Цвиллинг. – М. : Рус. яз., 1981. – 760 с. – С. 589.
14. Немецко-русский словарь ; под ред. проф. Н. В. Рахманова ; 25000 слов. – издание третье. – М., Государственное издательство иностр. и нац. слов., 1963. – 1136 с. – С. 569.
15. Нікітіна А. В. Самостійна робота студентів з риторики : навч.-метод. посібник. / А. В. Нікітіна ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». – Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2015. – 313 с.

16. Овчиннікова А. П. Риторика як засіб мовного дискурсу / А. П. Овчиннікова // Теоретичні та практичні питання культурології : зб. наук. праць. – Мелітополь, 2002. – Вип. 11. – С. 31–40. 16.
17. Сагач Г. М. Золотослів : навч. посібник з риторики для серед. і вищих навч. закладів України / Г. М. Сагач. – К. : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 1998. – Ч. 1. – [S. 1.] : [б.в.], 1998. – 253 с.
18. Санівський О. М. Становлення академічної риторики на теренах Києво-Могилянської академії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/941/1/Санівський%20О.%20М.%20акад.%20рит.pdf> 21.05.2017.
17. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/slovesnistj> 20.05.2017.
20. Толковый словарь русского языка 1949-1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ozhegov.textologia.ru/definit/slovesnost/?q=742&n=203788> 20.05.2017
21. Толковый словарь русского языка [Електронний ресурс] / под ред. Д. Н. Ушакова. – М.: Гос. ин-т «Сов. энцикл.» ОГИЗ; Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1935-1940. (4 т.). – Режим доступу: <http://ushakovdictionary.ru/word.php?wordid=71062> 20.05.2017.
22. Французско-русский словарь / составила проф. К. А. Ганшина. – издание четвертое стереотипное. – М., Государственное издательство иностр. и нац. слов., 1960. – 902 с.
22. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка / Галина Павловна Цыганенко. – К. : Из-во «Радянська школа», 1970. – С. 431–432.

Н. В. Андриющенко,
аспирантка, ЧНУ им. П. Могили, г. Николаев, Украина

ПОНЯТИЕ «СЛОВЕСНОСТЬ»: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ И ВЛИЯНИЕ НА СОВРЕМЕННОСТЬ

В данной статье проанализированы подходы разных ученых на проблему сущности понятия «словесность». Определено словесность как вид искусства. Проведен обзор научно-педагогической литературы, которая раскрывает понятие «словесность», «риторика».

Ключевые слова: словесность, риторика, профессиональная подготовка, учитель словесности.

N. V. Andryushchenko,
PhD student, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolayiv, Ukraine

THE NOTION OF «LITERATURE»: THE THEORETICAL ASPECT AND IMPACT ON MODERNITY

The article analyses approaches of different scientists on the problem of the essence the notion of the literature. Literature is defined as an art form. The review of scientific-pedagogical literature which reveals the notion of the literature, rhetoric.

Key words: literature, rhetoric, vocational training, teacher of literature.

Рецензенти: *Мещанинов О. П.*, д-р пед. наук, професор;
Костева Т. Б., канд. пед. наук, доцент кафедри.

© Андриющенко Н. В., 2017

Дата надходження статті до редколегії: 14.04.17